

Frihetstidens tragedier och deras svenska dramakontext. En inventering

Daniel Sävborg, Dorpats universitet

För att kunna följa analyserna i detta specialnummer är det nödvändigt att skaffa sig en bild av vilka verk det handlar om. Vad som ingår i gruppen ”frihetstida tragedier” är inte alltid självklart, och skäl finns att klargöra grunderna för den klassificering som projektet följer. För att man skall kunna förstå frihetstidens svenska tragedi är det också nödvändigt att se dem i sitt sammanhang. Det är viktigt att minnas att den tragedi som skapas och utvecklas under frihetstiden hela tiden är samtida med andra dramatiska genrer i Sverige. Verk inom dessa genrer tillkommer under samma tid, spelas av samma ensembler, skrivs delvis av samma personer och utvecklas sida vid sida med tragedierna. År 1737 är födelseåret för den frihetstida tragedin, med Olof Celsius d.y:s *Ingeborg*, men det är också födelseåret för den frihetstida komedin, med Carl Gyllenborgs *Swenska sprätthöken*.

Det som följer nedan är en inventering av ett material. För text- och genreanalyser hänvisas däremot till artiklarna i detta specialnummer.

Närmast presenterar jag de kort de frihetstida tragedierna och diskuterar vilka verk som kan föras till denna grupp. Jag diskuterar därefter dramer tillhörande andra genrer från perioden som med sin mer eller mindre seriösa ton har beröringspunkter med tragedin och delvis står den nära. Jag diskuterar också ett antal verk vilkas status som dramer är oklar eller som hittills inte aktualiserats alls i samband med frihetstida dramatik. Sådana verk tillhör alla den dramtiska kontexten till den frihetstida tragedin. Sist ger jag en förteckning över den svenska dramatiska produktionen under frihetstiden överlag. Syftet är också på den sista punkten att belysa tragedin, men förteckningen torde ha sitt värde även för den som studerar andra genrer i tiden. Någon liknande översikt har inte gjorts sedan

Recommended citation: Sävborg, Daniel, och Jorunn Joiner, 'Frihetstidens tragedi: en introduktion', *1700-tal: Nordic Journal for Eighteenth-Century Studies*, 22 (2025). 16–37. <https://doi.org/10.7557/4.8412>

Copyright: © 2025 The Author(s). This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

G.E. Klemmings *Sveriges dramatiska litteratur 1863–1879*. Detta verk utgör alltjämt den givna grunden för allt studium av äldre svensk dramatik, men inventeringen nedan kompletterar och korrigerar Klemmings översikt på flera punkter, framför allt utifrån senare forskning (Henrik Schück, Tryggve Byström, Fredrik Thomason, Marie-Christine Skuncke m.fl.), i några fall även utifrån mina egna undersökningar och bedömningar.

Det primära syftet med sammanställningen är att ge läsaren av detta specialnummer sakinformation som gör det möjligt att bättre ta till sig undersökningarna i artiklarna. Men inventeringen av all den frihetstida dramatiken syftar också till att skänka en kunskap om och förståelse för tragedins roll i tidens svenska dramatik som helhet. Det sistnämnda diskuterar jag i de kommentarer som tillfogas den avslutande förteckningen.

Förteckningarna i artikeln omfattar det jag bedömer kan klassificeras som svensk originaldramatik under frihetstiden, definierad som perioden mellan Karl XII:s död 1718 och Gustav III:s statskupp 1772. Kriteriet ”svensk originaldramatik” innebär att översättningar till svenska av utländsk dramatik inte är inkluderade. Det valet är långt ifrån självklart. De översatta dramerna spelades av samma trupper för samma publik som de inhemska originalverken. Att de påverkade smak och normer i Sverige är obestridligt. I några fall, främst vad gäller komedierna, är dessutom gränsen mellan originaldrama och översättning/adaption flytande. Till kontexten hör de översatta dramerna uppenbart. Ändå synes översikten vinna på att inte omfatta ett alltför stort material – viktiga tendenser skulle riskera att drunkna i mängden av information. Gränfallen original-översättning/adaption är trots allt relativt få. De val en diktare som själv måste bestämma tema, intrig och form står inför skiljer sig från de val en översättare, som redan har en grund för allt detta i en förlaga, står inför. Min bedömning är därför att en översikt av specifikt svenska originalverk omfattar verk som är i grunden jämförbara. För den som vill studera den översatta dramatiken utgör Klemmings förteckning som alltid en självklar grund.

*

Jag inleder med de till vår tid bevarade originaltragedierna på svenska från perioden. Det är verk som alla i sin undertitel innehåller beteckningen *tragedi* eller *sorgespel*. De utgör den naturliga utgångspunkten för allt studium av frihetstidens tragedi.

- Olof Celsius, *Ingeborg. Tragoedia* (tryckt [sannolikt] 1737; omarbetad version spelad och tryckt 1739)

- Erik Wrangel, *Fröken Snöhvits Tragædia* (spelad 1737; tryckt 1739)
- Erik Wrangel, *Torilla Eller Regner och Swanhwita. Tragædia* (spelad 1738; tryckt 1739)
- Olof Dalin, *Brynilda. Eller Den Olyckelige Kärleken, Tragædia I Tre Öppningar* (tryckt och spelad (1738)
- Olof Dalin, *Catos Död Sorge-Spel* (fragment; odaterat, men vanligen förd till samma tid som Brynilda)
- Andreas Hesselius, *Erick Den Nionde Eller Helige; Fordom Konung i Upsala; Tragoedia Af Fem Acter* (spelad och tryckt 1740)
- Andreas Hesselius, *Wänskap Och Trohet I Döden, Eller den Indianske Printzessan Zaletta, Tragoedia* (tryckt 1740)
- Eric Brander (Skjöldebrand), *Cleopatra, Eller Ödets och Kärlekens Egensinnighet. Sorgespel I Fem Öppningar* (tryckt 1749)
- Johan Göstaf Hallman, *Erik och Waldemar. Sorgespel* (1750-talet)
- Eric Brander (Skjöldebrand), *Habor och Signild, Soyge-Spel I Tre Öppningar* (tryckt 1767)

Olof Celsius d.y.:s *Ingeborg* är med stor säkerhet tryckt våren 1737 och skriven kort dessförinnan.¹ Det är därmed den första frihetstida tragedin och den första svenska tragedin överhuvud sedan Lejonkulans dramer från 1680-talet. Av företal framgår att Celsius själv betraktade sitt drama som den första svenska tragedin någonsin. Dramats ämne är hämtat från den isländska *Hervararsagan*, som översatts till svenska redan 1672. I centrum står kungadottern Ingeborgs och kämpen Hjalmar's ömsesidiga kärlek, som dock utmanas av rivaler och den kunglige faderns motstånd. Vid slutet dör såväl Ingeborg som Hjalmar. En reviderad andra upplaga utkom 1739 med kraftigt omarbetat slut. Dramat har tillsammans med Olof Dalins *Brynilda* fått den grundligaste vetenskapliga behandlingen av alla de frihetstida tragedierna och stått i centrum för en monografi av Lennart Breitholtz. I detta specialnummer diskuteras dramat i Ann Öhrbergs artikel.

Fröken Snöhvits tragædia skrevs av den ledande hattpolitikern Erik Wrangel 1737 och uppfördes i december detta år av den nygrundade Svenska Comedien, truppens första uppförande av en svensk originaltragedi. Ämnet är hämtat från en svensk folksaga, *Prinsessan i jordkulan*. I Wrangels pjäs använder den onda Ranunca trolldom mot sin styvdotter, prinsessan Snöhwit, så att hon försvinner; därmed kan Ranunca låta sin egen dotter ta Snöhvits plats och äkta hennes trolovade. Det hela slutar lyckligt. Snöhwit räddas och får sin älskade; Ranunca får

¹ Utgåvan saknar tryckår. För dateringen, se Breitholtz, Lennart, *Våra första fransk-klassiska dramer: Celsius' Ingeborg och Dalins Brynilda*, *Almqvist & Wiksell* 1944, s. 43.

”sådan Lön, som Trållpackor tillhör”. Dramat har inte varit föremål för några vetenskapliga undersökningar.

Wrangel författade kort efteråt ännu en tragedi, *Torilla Eller Regner Och Swanhwita*, som uppfördes hösten 1738. Ämnet är hämtat från Saxo Grammaticus *Gesta Danorum* (ca 1200), delvis filtrerat genom Johannes Magnus *Historia de omnibus Gothorum Sveonumque regibus* (1554). Historien hade lockat åtskilliga dramatiker redan före Wrangel. Johannes Messenius behandlade historien i *Swanhwita* 1613, och under 1700-talets första decennier skrevs tre pjäser i Tyskland och Italien över samma historia.² I centrum står kärleken mellan den svenske kungasonen Regner och den danska prinsessan Swanhwita. Regner har fördrivits av sin trollkunniga styvmor Torilla som plågar honom och hans bror med fasansfulla spökerier. Swanhwita skänker honom ett magiskt svärd och med hjälp av detta lyckas han förgöra både oknyttet och Torilla. Även denna pjäs slutar lyckligt med att huvudpersonerna triumferar och får varandra. Inte heller *Torilla* har undersökts närmare inom forskningen, men Vera Sundin och Jorunn Joiner diskuterar dramat i sina artiklar i detta specialnummer.

Olof Dalin skrev *Brynilda* 1738, då den också trycktes och uppfördes. Pjäsen var redan under 1700-talet den mest uppmärksammade och hyllade svenska tragedin. Ämnet har en viss, låt vara ganska svag, grund i ett par norröna sagor som fanns i svensk översättning, *Völsungasagan* och *Didriks saga*. I centrum står Brynildas kärlek till Sigurd Sven som dock älskar en annan kvinna. Det hela kompliceras av ytterligare ett antal olyckliga kärlekar, jalousier och påföljande våldsdåd. Vid dramats slut ligger båda huvudpersonerna döda. Dalins pjäs har blivit mer omskriven inom forskningen än någon annan frihetstida tragedi och står tillsammans med Olof Celsius *Ingeborg* i fokus i Lennart Breitholtz *Våra första fransk-klassiska dramer* från 1944.

Catos död av Olof Dalin är ett fragment av en tragedi som sannolikt aldrig fullbordades. Den förs av forskningen till samma period som *Brynilda*; nyligen har Ingemar Carlsson med övertygande skäl daterat den till 1739 (eller december 1738).³ Den befintliga texten utgörs av två scener ur pjäsens första akt. Inbördeskriget i Rom pågår. Caesar har besegrat Pompejus, och dennes anhängare Cato och Metellus samtalar om Caesars tyranni. Catos son Portius är förälskad i Caesars brorsdotter och klagar över sitt dilemma. Med detta slutar fragmentet. Verket har omtalats en del inom Dalinforskningen men inte undersökts närmare. I detta specialnummer uppmärksammas det i Jorunn Joiners artikel.

² Se Sävborg, Daniel, *Händelser ur Sveriges ohistoria. En försunnen tid* (Dialogos förlag), 2024, s. 33–34.

³ Carlsson, Ingemar, *Kommentarer till Olof Dalins Catos död*, i: *Samlade skrifter av Olof von Dalin 4, Kommentar till dramatik*, Svenska vitterhetssamfundet, 2009, s. 106.

Andreas Hesselius Americanus, lärare i engelska vid Uppsala universitet, skrev 1740 *Erick Den Nionde Eller Helige*, som uppfördes och trycktes samma år. Tragedin bygger på en verklig händelse ur den svenska medeltidshistorien, den danske tronkrävaren Magnus Henrikssons invasion av Sverige och avrättningen av Erik den helige 1160. I Hesselius pjäs kompletteras maktkampsmotivet och dess patriotiska tendens med ett erotiskt motiv: Magnus Henriksson är förälskad i kung Eriks dotter Ingeborg som dock älskar en annan. Vid pjäsens slut är både Erik och Magnus döda, men Ingeborg lever och får sin älskade. Hesselius drama har knappast uppmärksammats alls inom litteraturforskningen. I detta specialnummer diskuteras det av Vera Sundin och Ann Öhrberg

Tragedin *Wänskap Och Trohet I Döden, Eller den Indianske Printzessan Zaletta*, som trycktes 1740, gällde länge inom forskningen för att vara en översättning av en engelsk pjäs av William Killigrew.⁴ Fredrik Thomasson visade emellertid i en artikel 2020 att det rör sig om ett svenskt originalverk av Andreas Hesselius.⁵ Det är ovisst om dramat någonsin uppförts.⁶ Ämnet har, som Thomasson visat (och som Hesselius själv anger i personförteckningen), en viss grund i en engelsk reseskildring från 1720, med huvudpersonen Richard Falconer som påstådd författare. Större delen av händelseförloppet i pjäsen, liksom flertalet personnamn, inklusive titelgestalten Zalettas, är dock Hesselius egna skapelser. Pjäsen utvecklar utförligt ett mycket kort och summariskt avsnitt i förlagan. Hesselius tragedi skildrar hur kapten Falconer hamnat som skeppsbruten på den karibiska ön Dominica. Han får hjälp av indianprinsessan Zaletta, gifter sig med henne, men blir indragen i intriger och inbördesstrider bland urbefolkningen. Vid slutet har Zaletta mördats av en släkting och Falconer sörjer. Dramat har inte uppmärksammats inom forskningen utöver Thomassons arbete.

Eric Brander (senare adlad Skjöldebrand) publicerade 1749 tragedin *Cleopatra*, som dock inte tycks ha uppförts. Dramat skildrar hur Cleopatras och Antonius kärlek till varandra utmanas av Octavius, som kräver att få äkta Cleopatra. Detta leder till krig mellan Rom och Egypten och till både Antonius och Cleopatras död. *Cleopatra* har även den uppmärksammats endast sparsamt inom forskningen men diskuteras i detta specialnummer av Jorunn Joiner och Anna Albrektsson.

⁴ Så G.E. Klemming, 1863-79, *Sveriges dramatiska litteratur, P.A. Norstedt & söner*, s. 81; liknande i Tryggve Gyström, *Svenska komedien 1737-1754, P.A. Norstedt & Söners förlag*, 1981, s. 63; Killigrew uppges alltså som författare på LIBRIS.

⁵ Fredrik Thomasson, "Moors in the Caribbean, Sámi in the Seraglio: Swedish Theatre and Slavery Around 1800", i: *Modern Languages Open* 2020(1), s. 4.

⁶ Carl Christoffer Gjørwell uppger dock 1755 uttryckligen att såväl *Wänskap och Trohet* som *Erick Den Nionde* uppfördes på teatern "med mycket bifall" (i *Den Svenska Mercurius*, s. 364).

Johan Göstaf Hallman var präst och historiker. Hans tragedi *Erik och Waldemar* synes aldrig ha uppförts och trycktes inte heller förrän 1875. Den är tillägnad kronprins Gustaf, den blivande Gustav III, som fick den i gåva av författaren, och bör ha färdigställts vid slutet av 1750-talet, enligt Hallmans företal på basis av en äldre version.⁷ Ämnet är taget ur den svenska medeltidshistorien, händelserna kring Nyköpings gästabud år 1317. Hertigarna Erik och Waldemar, som är styckets hjältar, blir inbjudna till sin bror kung Birger och hans drottning Märta. Märta och den onde rådgivaren Brunke förleder den svage och lättmanipulerade Birger att svekfullt fångsla och döda sina bröder. Trots dramats titel är det skurkarna Märta och Birger som dominerar intresset och som får avsluta dramat som tragiska förlorare. Denna tragedi har aldrig undersökts inom forskningen och knappt ens noterats, vilket framstår som märkligt med hänsyn till dess anmärkningsvärda konstnärliga kvalitet. Den diskuteras av Jorunn Joiner i en pionjärundersökning i detta specialnummer.

Eric Brander utgav sin andra tragedi, *Habor och Signild*, 1767, hela arton år efter sin förra, *Cleopatra*. Ämnet kommer från Saxo Grammaticus *Gesta Danorum*. Kungadottern Signild och den förklädde kungasonen Habor älskar varandra, men Signilds far motsätter sig deras förening. Signild trolovas mot sin vilja med en annan man. Svartsjuka och våldsdåd följer, och vid slutet är både Habor och Signild döda. Pjäsen har inte uppmärksammats av forskningen för sin egen skull men har ändå en roll i litteraturhistorien genom den omfattande debatt som följde om den och därmed om konstnärliga värderingar och dramasyn i det svenska 1700-talet överlag. Debatten diskuteras i detta specialnummer av Anna Albrektsson.

*

Detta är de tio bevarade originaldramer på svenska som entydigt kan klassificeras som frihetstida tragedier. De utgör kärnan i såväl det projekt som presenterats i inledningen som de undersökningar som publiceras här.

Ännu ett bevarat svenskt originaldrama hör emellertid så nära samman med denna grupp att det ofta tas upp i analyserna. Det handlar om:

- Eric Skjöldebrand (tidigare Brander), *Aslög, Tragedie i fem acter* (tryckt 1775)

Denna tragedi har samme upphovsman som *Habor och Signild* och bör redan av det skälet analyseras i anslutning till detta verk, inte minst då det följer efter den

⁷ För dateringen. se Per Hanselli, förord till Johan Göstaf Hallmans *Erik och Waldemar*, i: *Samlade vitterhetsarbeten af svenska författare från Stjernhjelm till Dalin* 19, 1875, s. vii–viii.

omfattande debatten med utgångspunkt i det tidigare dramat. *Aslög* inleds dessutom med ett utförligt förord där författaren lägger fram sin syn på såväl tragedin som konstform som all känd tidigare svensk dramatik, en diskussion med uppenbar relevans även för författarens tidigare dramer och övriga frihetstida tragedier. Företalet till dramat diskuteras i detta specialnummer av Anna Albrektsson. I min förteckning och diskussion i slutet av denna artikel inkluderas den dock inte, då den rent faktiskt inte tillkommit under frihetstiden.

Utöver de tio bevarade svenskspråkiga tragedierna från frihetstiden har ytterligare dramer funnits, vilka också måste klassificeras som svenska originaltragedier. I några fall är deras existens säkerställd, i andra sannolik och i ytterligare fall möjlig. Vi inleder med de säkra fallen:

- Andreas Hesselius, *Saul och Jonathan* (spelad 1743, eventuellt till tryck 1742)
- Andreas Hesselius, *Starkotter* (spelad 1741)

Båda dramerna har, som framgår av samtida källor, uppförts. Uppförandet av *Starkotter* omtalas i *Posttidningen* 1741, och pjäsen tas dessutom upp av Hesselius själv i en förteckning över hans ”tryckta böcker” från 1742.⁸ Varken någon tryckt utgåva eller något manuskript är dock känt. För dess handling och status av tragedi, se nedan.

Ett uppförande av *Saul och Jonathan* annonseras i den franskspråkiga Stockholmstidningen *Stockholm Gazette* 1743.⁹ Även denna pjäs tas upp av Hesselius själv i hans egenhändiga förteckning från 1742 över hans litterära produktion, där den uttryckligen nämns bland hans ”tryckta böcker” och sägs vara ”under pressen”.¹⁰ Någon tryckt utgåva är dock inte känd, och pjäsens öde blive en uppgift för kommande forskning. Dess status av tragedi torde kunna säkerställas genom såväl ämnet – en dramatisk och tragisk episod ur Bibeln, som med all rimlighet bör ses i ljuset av tidens hyllade bibeltragedier, främst Racines *Ahtalie*, som bevisligen var känd i Sverige vid denna tid – den översattes till svenska av Samuel Wennberg och spelades av just Den Svenska Comedien, samma trupp som uppförde *Saul och Jonathan*, år 1744.¹¹

⁸ Byström, *Svenska komedien*, s. 182.

⁹ Henrik Schück, ”Ur gamla anteckningar VIII. Franska trupper i Sverige 1743–1753”, i: *Samlaren* 38, 1917, s. 237.

¹⁰ Byström, *Svenska komedien*, s. 154.

¹¹ Byström, *Svenska komedien*, s. 119, 184. Dessutom hade Racines bibeltragedi *Esther* översatts till svenska redan 1693 av Göran Josuæ Törnqvist (Adelcrantz).

Eftersom de två dramernas existens är säkerställd genom samtida källor kommer de, trots att de inte bevarats, att inkluderas i den avslutande översikten och analysen.

Abraham Sahlstedt upptar i en sen förteckning över den egna litterära produktionen även ett dramatiskt verk med angivet årtal:

- Abraham Sahlstedt, *Arngrim* (1738)¹²

Pjäsen dateras alltså av Sahlstedt själv till 1738, och den skulle därmed vara samtida med första fasen av dramaskrivande under frihetstiden. Ämnet bygger, precis som Celsius och Hesselius tragedier från samma tid, på *Hervararsagan* där Arngrim inledningsvis är en av huvudfigurerna; härutöver är Arngrim en framträdande gestalt i högst seriösa historier i Saxo Grammaticus danska och Johannes Magnus svenska krönikor. Att döma av såväl förlagornas berättelse som de övriga frihetstida dramerna med sagamotiv måste det ha rört sig om en tragedi. Pjäsen har inte återfunnits av senare forskning och den nämns inte heller i några källor som uppförd. Vi har uteslutande Sahlstedts egna ord att bygga på, vilket gör att dramats existens inte kan fastställas med säkerhet. En sannolikhetsbedömning talar dock för att uppgiften i förteckningen är riktig. Både det uppgivna tillkomståret och det sagagrundade ämnet innebär att en sådan pjäs framstår som högst rimlig vid denna tid – 1738 är mitt i den stora explosionen av tragediskrivande i Sverige, då ämnen från sagalitteraturen dominerade. Något rimligt skäl till att Sahlstedt i sina privata anteckningar helt skulle ha hittat på att han skrivit en sådan pjäs ett specifikt år är dessutom svårt att se. Mer talar för att dramat verkligen existerat än för motsatsen. Då ingen aktivt har sökt efter pjäsen är det inte omöjligt att den skulle kunna återfinnas. På grund av frånvaro av samtida belägg för pjäsen inkluderas den emellertid inte i den avslutande översikten och analysen.

I ett brev från Carl Gustaf Tessin till sin hustru år 1737 omtalas en tragedi som sägs vara under arbete:

- Maria Lagerstedt, ett drama om Mausolos och Artemisia¹³

Pjäsen nämns inte i någon annan källa och ingenting indikerar att den fullbordats. Inte heller den inkluderas i den avslutande översikten och analysen.

Två dramer av Andreas Hesselius nämns i samtida källor utan att nyare forskning kunnat återfinna dem:

¹² Byström *Svenska komedien*, s. 60.

¹³ Byström *Svenska komedien*, s. 59, 152.

- Andreas Hesselius, *Ogn* (förannonserad 1740)
- Andreas Hesselius, *Hergrim* (förannonserad 1740)

Båda pjäserna omtalas i *Posttidningen* 1740. De sägs där utgöra delar av en trilogi kallad *Den omätteliga kärleken*, där *Starkotter* skulle utgöra den tredje delen.¹⁴ Eftersom notisen i *Posttidningen* snarast är ett slags teaser för något som Stockholmspubliken har att se fram emot är det inte säkert att vi skall uppfatta det som ett omtalande av existerande pjäser; det går lika väl att tolka notisen som syftande på Hesselius planer för framtiden. För de två dramernas verkliga existens skulle möjligen tala att den tredje delen i den omtalade trilogin, den likaledes ickebevarade *Starkotter*, bevisligen spelades 1741. Då den sistnämnda pjäsen enligt samtida uppgifter även kallas *Starkotter och Fröken Ogn*¹⁵ är det dock en inte orimlig hypotes att Hesselius när det kom till färdigställandet av sitt planerade verk slog samman andra och tredje delen av den tänkta trilogin, och en separat tragedi *Ogn* skulle då aldrig ha skrivits. Det kan i så fall ge stöd åt tolkningen av notisen i *Posttidningen* 1740 som en arbetsplan för författarskapet snarare än en uppgift om färdiga pjäser. Det gör i sin tur att antagandet av *Hergrims* existens försvagas – pjäsen har som nämnts inte lämnat några spår i samtida källor utöver denna, enligt hypotesen, arbetsplan från 1740. Det är inte heller omöjligt att även *Hergrim* kom att införlivas som en del av den färdiga *Starkotter* – gestalten *Hergrims* öde är helt sammanvävt med *Ogn*s och *Starkotter*s i den isländska saga som är Hesselius källa. Ett visst stöd för att *Hergrim* – och *Ogn* – trots allt verkligen skrevs skulle eventuellt kunna hämtas i det faktum att Henrik Schück i en för all del oklar formulering tycks fälla ett värdeomdöme om hela trilogin *Den omätteliga kärleken*: han finner den usel.¹⁶ Det indikerar onekligen att han läst de tre verken i fråga. Men eftersom ingen annan någonsin har uppgett sig ha sett vare sig *Hergrim* eller en separat *Ogn* kan vi inte utesluta att Schücks omdöme helt enkelt är ett uttryck för

¹⁴ Byström *Svenska komedien*, s. 182.

¹⁵ Så i Hesselius förteckning över sina ”tryckta böcker” från 1742; se Byström *Svenska komedien*, s. 182. I *Den Swänska Mercurius* 1755 kallas pjäsen *Fröken Ogn och Starkotter* (Carl Christoffer Gjørwell, i *Den Swänska Mercurius*, s. 364).

¹⁶ Schück diskuterar i ett avsnitt av sin svenska litteraturhistoria Hesselius pjäser *Wänskap Och Trohet I Döden, Saul och Jonathan, Starkotter, Ogn och Hergrim* och kommenterar sedan: ”Men om dessa stycken gäller fortfarande det gamla omdömet, att de äro så dåliga, att ’endast den fastaste föresats kan göra en genomläsning möjlig.’” (Henrik Schück, *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, vol. 3, *Frilhetstiden, Hugo Gebers förlag*, 1927, s. 548). Citatet kommer från Lorenzo Hammarsköld, där det är en bedömning av *Wänskap Och Trohet* (Hammarsköld, *Svenska vitterheten. Historiskt-kritiska anteckningar*, 2:a uppl. utg. P.A. Sondén, 1833, s. 222), men Schücks pluralform ”dessa stycken” innebär rimligen att han anser bedömningen stämma in på även de övriga Hesseliuspjäser han diskuterar i samma avsnitt, av vilka alltså ingen har återfunnits i vår tid.

hans generellt negativa syn på Hesselius dramatik, något som gäller även dennes bevarade tragedier. Tematiskt baseras uppenbart pjäsen – eller trilogin – på händelser i början av *Hervararsagan*, där Hergrim, Ogn och Starkotter uppträder i ett triangeldrama. Ogn är där Starkotters trolovade men rövas bort av Hergrim som älskar henne och får en son med henne. Starkotter dräper Hergrim i en holmgång om kvinnan, men Ogn tar efter Hergrims död sitt liv, då hon inte vill äkta Starkotter. Starkotter tar till sig Ogn och Hergrims son och fostrar honom. Ämnet måste sägas göra det klart att det handlar om en tragedi (eller tragedier). Då *Hergrims* och *Ogn*s existens som separata dramer är oviss – enligt min egen uppfattning osannolik – inkluderas de inte i den avslutande översikten och analysen.

*

En på många sätt speciell grupp dramer från frihetstidens Sverige utgörs av fem pjäser och pjäsutkast skrivna av den blivande Gustav III under hans barndom. Samtliga är på franska och tillkomna mellan 1756 och 1758, då kronprins Gustaf var mellan tio och tolv år. De är helt eller delvis nedskrivna av Gustafs informator och kavaljerer efter hans diktamen, men i två av pjäserna har han även skrivit vissa delar med egen hand. De fem pjäserna är alla på prosa och bryter därmed mot normen för dramatik i samtiden. Ingen av dem trycktes eller uppfördes.¹⁷

Tre av Gustafs pjäser är tragedier:

- *Monime*, fragment, 1756
- *La Mort de Henri Quatre Roy de France*, ofullbordad, 1757
- *Coriolan*, 1758(?)

Monime är ett kort fragment som avbryts i början av andra scenen. Det är enligt påskriften skrivet 1756, när Gustaf var tio år, och bygger på Racines *Mithriade*. I kronprins Gustafs utkast är *Monime*, en av Mithriades sultaninnor, fylld av hat mot maken och önskar hans död. Hon och en grupp andra kvinnor klagar för varandra över sina sorger. *Monime* känner överraskande igen sin mor bland dessa kvinnor. Så slutar fragmentet.

La Mort de Henri Quatre Roy de France från 1757 är också ofullbordad, men denna gång hann Gustaf ända till början av tredje akten. Tragedin bygger på ryktet att Henrik IV:s mördare Ravailac handlade på uppdrag av kungens älskarinna.

¹⁷ Beskrivningen av kronprins Gustafs dramer bygger i huvudsak på Marie-Christine Skunckes och Beth Hennings presentationer i *Gustaf III. Det offentliga barnet: En prins retoriska och politiska fostran*, Atlantis, 1993 respektive *Gustav III som kronprins*, Hugo Gebers förlag, 1935.

Trots varningar från omgivningen om mordplanerna vägrar Henrik, till följd av sin kärlek till älskarinnan, att tro på varningarna.

Coriolan är ett fullständigt drama utan samtida uppgifter om tillkomsttid. Marie-Christine Skuncke har daterat det till 1758 utifrån handstilen i de avsnitt den tolvårige Gustaf själv skrivit.¹⁸ Pjäsen återger den i samtiden välkända historien om den romerske hjälten Coriolanus, som fördrivs från hemstaden och i sin vrede går över till fienden i deras krig mot Rom.

Utöver tragedier skrev kronprins Gustaf två ytterligare dramer, båda fullbordade:

- *Le jeune Seigneur* [modern titel; manuskriptet saknar rubrik]¹⁹, 1756.
- *Les Genies*, 1756.

Le jeune Seigneur, sannolikt den tioårige Gustafs första pjäs, är en enaktare från 1756 som skildrar hur en elvaårig adelspojke obstruerar och bråkar med sin guvernör, sin informator och sina tjänare; vid slutet lovar han emellertid att bättra sig.

Les Genies från samma år utspelar sig bland feer och genier i en sagovärld där prinsar och prinsessor rövas bort och befrias alltmedan de älskar och visar svartsjuka mot varandra. Dramat betecknas i handskriften som «Comédie-Tragédie». Den dubbla genrebeteckningen synes markera att pjäsen placerar sig utanför det gällande franskklassiska regelsystemets mer rigida form. Någon formell likhet med tragedin i samtiden har pjäsen inte, men innehållet är mer seriöst än komiskt.

Kronprins Gustafs fem pjäser från 1750-talet utgör tveklöst originaldramatik från frihetstidens Sverige. Givet deras relativa kvalitet och deras uppenbara betydelse för förståelsen av den vuxne Gustav III:s dramer och dramaintresse är det märkligt att dessa verk inte uppmärksammats mer.²⁰ Här finns en tacksam uppgift

¹⁸ Marie-Christine Skuncke, *Gustaf III. Det offentliga barnet*, s. 224.

¹⁹ Titeln *Le jeune Seigneur* är Oscar Levertins, som uppkallar den efter huvudpersonen som i manuskriptet betecknas just så (Oscar Levertin, *Gustaf III som dramatisk författare. Litteraturhistorisk studie*, Albert Bonniers förlag 1894, s. 10); Gustaf själv har inte gett den något namn. Namnet *Le jeune Seigneur* används även av Beth Hennings, *Gustav III som kronprins*, s. 74. Marie-Christine Skuncke kallar pjäsen «komedi utan titel» (Skuncke, *Gustaf III. Det offentliga barnet*).

²⁰ En av de få som närmare behandlat dessa pjäser är Marie-Christine Skuncke i *Gustaf III. Det offentliga barnet*, s. 218–228. Även här ryms dock analysen av de fem pjäserna på tio sidor. De tidigare forskare som alls har noterat pjäserna omtalar dem i regel betydligt kortare än så; se främst Oscar Levertin, *Gustaf III som dramatisk författare*, s. 10–12; Nils Erdmann, *Gustaf III. De första bladen ur hans livs historia*, Stockholm 1907, s. 111–115, 191–193; Beth Hennings, *Gustav III som kronprins*, s. 74, 108–110. Varken Levertin eller Erdmann behandlar dock *Monime* eller *Les Genies*.

som väntar på en forskare som är mer intresserad av att frambringa nya rön än av att redovisa sin pålästhet i modeteorier från litteraturvetenskapens grundkurser. Hela tre (och en halv) av pjäserna är som framgått betecknade som tragedier. Till projektet om frihetstidens tragedi hör kronprins Gustafs 1750-talsdramer tveklöst.

Ändå finns uppenbart drag hos dem som gör att de på fundamentala punkter skiljer ut sig från alla övriga tragedier – och frihetstida dramer överlag – inom projektet.

Det gäller till att börja med språket, som i samtliga Gustafs pjäser är franska medan det i samtliga övriga frihetstida tragedier är svenska – och svenska är språket även i hela den övriga frihetstida dramatiken med en komedi av Carl Gustaf Tessin från 1739 (se förteckningen nedan) som enda undantag. Språket är inte en oväsentlig detalj i sammanhanget. Hos de övriga frihetstida dramatikerna, och allra främst hos tragöderna, fanns en uppenbar strävan att med dessa pjäser utveckla och berika just den svenskspråkiga litteraturen och därmed förädla det svenska språket. Det uttrycks öppet redan i företalet till periodens första drama, Olof Celsius *Ingeborg*, och är en tydlig del av dramskrivandets program även hos många av de övriga frihetstida dramatikerna. Detta konsekventa, undantagslösa, användande av svenskan som språk skiljer dessa frihetstida tragedier från kronprins Gustafs pjäser, som lika undantagslöst använder franskan. Det gör att Gustafs tre tragedier – och alla hans fem 1750-talspjäser – inte framstår som direkt jämförbara med de övriga frihetstida dramerna. De går inte i dialog med dessa eller skrivs på något sätt i anknytning till dem; de anknyter enbart till den klassiska och samtida franska dramatiken.

Men också det faktum att Gustafs fem pjäser är skrivna av ett barn på tio, elva respektive tolv år innebär att de skiljer ut sig från övriga frihetstida dramer, vilkas upphovsmän var etablerade författare och/eller ämbetsmän. Att Gustafs litterära förmåga är imponerande för en tioåring är tydligt, men man nödgas ändå tala om en klyfta mellan Gustafs pjäser och all övrig frihetstida dramatik vad gäller både ambition och omgivningens förväntan på och reception av texterna. Övriga frihetstida dramer skrevs direkt för att både uppföras och – i regel – tryckas; de var därmed avsedda att möta en allmän publik av dramakonsumenter. Gustafs dramer framstår däremot som interna verk inom kretsen av kronprinsens lärare. De bör åtminstone i första hand ses som praktiska inslag i hans utbildning och uppfostran, främst i förmågan att uttrycka sig på franska i enlighet med smakens och retorikens krav, vilket utgjorde en så central del av den blivande kungens fostran.²¹

²¹ För kopplingen mellan kronprins Gustafs pjäser och hans uppfostran, se Skuncke, *Gustaf III. Det offentliga barnet*.

Sammantagna gör dessa skillnader mot övrig frihetstida dramatik att jag inte inkluderar de fem pjäserna av kronprins Gustaf i artikelns avslutande förteckning eller i min analys av tragedins roll och plats i den frihetstida dramatiken. Då de på centrala punkter ter sig ojämförbara med övriga dramer skulle en inkludering av dem ge en missvisande bild av helheten, frihetstidens dramatik och tragedins plats i denna.

*

Till den dramatiska kontexten hör också ett antal genremässigt svårklassificerade verk som definitivt inte kan betecknas som tragedier men som ändå har en renodlat seriös ton som tydligt skiljer dem tydligt från komedier och andra lättsammare verk:

- *Hercules På Skiljowägen. Förestäld Uti en Opera* (spelad och tryckt 1749).
- Jacob Henr. Mörk, *Tanke-Spel Kalladt Eugenia Eller den Förwillade Wälmening* (tryckt 1757)

Den förstnämnda trycktes anonymt men har av Klemming tillskrivits Peter Lindal. Denna korta pjäs, tolv sidor i trycket, har ingenting av tragedins struktur tragedins struktur och formella egenart – den består i huvudsak av tämligen statiska monologer, arior och duetter framförda av allegoriska figurer (Fru Wällust, Dygden) och gudar (Bacchus) – men är ändå ett allvarligt syftande verk i rent dramatisk form.

Mörks arbete (enligt författaren i förordet koncipierad ”de i yngre åren” (s. 2) är svårbedömt vad gäller genretillhörighet. I titeln kallar författaren verket ett ”Tanke-Spel”, i förordet vagt för ”dikt”. Det inleds alldeles som ett drama med en förteckning över de uppträdande personerna. Större delen av verket består av repliker, men det finns även inslag av berättande prosa, i några fall tämligen utförliga, som inte kan beskrivas som rena scenanvisningar. Klemming för upp verket under rubriken ”Qvasidramatik”.²² Enligt min bedömning bör det företrädesvis ses som en roman i huvudsakligen dramatisk form; man jämföre närmast med klassificeringen av ett verk som Carl Jonas Love Almqvists *Amorina*, som har ungefär samma proportioner vad gäller repliker och berättande text som Mörks skapelse och som traditionellt räknas som roman. Mörks *Tanke-Spel* upptas därmed inte i den avslutande förteckningen och analysen.

²² Klemming, *Sveriges dramatiska litteratur*, s. 529; jfr även Byström, *Svenska komedien*, s. 177 not 182.

Det finns ett par verk som betecknar sig själva som tragedier/sorgespel utan att de likväl rätteligen kan klassificeras så:

- Johan Stagnell, *Tragedie-Comedie, Uti En Act, Kallad: Ris-Bastugan* (tryckt 1755)
- Gustaf Johan Ehrensvärd, *Lindgren och Cajsä. Sorgespel. Första Öppningen* (tryckt 1768)

Stagnells pjäs har uppmärksammats relativt mycket inom forskningen. Intrigen, som bygger på en verklig skandal i samtiden, kretsar kring hur en grupp damer drar ner byxorna på en hustyrann och ger honom en risbastu. Pjäsen kan beskrivas som ett sensationsstycke med stämning av både fars och mer eller mindre låtsad upprördhet.

Ehrensvärds verk är, undertiteln till trots, varken ett sorgespel eller ett utfört drama utan en kortare parodi på Eric Branders (Skjöldebrands) äkta tragedi *Habor och Signild*. Parodin publicerades i en tidskrift, *Tidningar om lärda saker*, och den skall med säkerhet uppfattas som ett inlägg i den då hetsiga debatten om Branders pjäs som inlets föregående år av Olof Bergklint i samma tidskrift. Om verket alls skall ses som ett drama hör det snarast till komedierna.

Genren herdespel står utanför kategoriseringen i tragedier och komedier. De har ibland en lättsam grundkaraktär men flera av dem har en relativt seriös ton. Rent formellt är avståndet till tragedin påtagligt, men de saknar i regel även komiska inslag, och som Vera Sundin visar i sin artikel i detta specialnummer finns viktiga inslag i flera av de frihetstida tragedierna som står herdespelen nära; bland annat utgör ett herdespel som *Melicerta* en viktig kontext till tragedier av Erik Wrangel och Andreas Hesselius.

- Sven Bærg (pseud.), *Celadons och Selindes Beständiga Kärlek: Förestäld uti et Herde-Qväde* (spelad och tryckt 1740)
- [Anon, Abraham Sahlstedt?], *Melicerta. Herda-Spel Uti Tre Öppningar* (tryckt 1750)
- Olof Dalin, *Herde-Spel i tre öppningar vid Hans Maj:ts återkomst från sin Finska resa, til Drottningholm* (tryckt och spelad 1752)

En kategori som definitivt inte omfattar några tragedier men som ändå bör kommenteras utgörs av ett par folkböcker med "samtal" i samtidsmiljö med försök att återge talspråk och där ämnena framstår som vardagliga:

- [Anon], *Samtal emellan Jocchum Lakej och Pelle Husdräng* (tryckt 1763)

- [Anon], *Tvenne Uplands Drängars Samtal I Upsala Distings-Marknad* (tryckt 1765)

Det rör sig om korta texter – fyra respektive sex sidor långa – helt i dialogisk form, den senare dessutom på alexandriner. De har föregångare i folkböcker redan på 1600-talet. De båda noteras här då de veterligen aldrig har uppmärksammats inom forskningen kring svensk dramatik eller teaterhistoria – Klemming noterar dem t.ex. inte – trots att de rent formellt måste klassificeras som dramer, om än kanske tänkta att läsas snarare än spelas. Forskningens tystnad är överraskande med hänsyn till hur levande och friska de är.²³ Här finns en uppgift som bara ligger och väntar på en nyfiken forskare. För det frihetstida dramat har detta slags verk kontextuell relevans, inte minst då de mer eller mindre vardagsrealistiska scenerna med drängar, pigor och vallhjon i t.ex. Erik Wrangels *Torilla* och *Fröken Snöhvits tragædia* har tydliga beröringspunkter med denna typ av folkböcker folkböcker. Genremässigt står de genom sin lätt komiska karaktär närmast komedierna.

Carl Michael Bellman skrev ett antal pjäser, varav några tillkom under frihetstiden. Två verk från denna tid kan entydigt klassificeras som dramer, *Det lyckliga Skeppsbrötet* (1766) och *Marcolphus*²⁴(1760-talet). Båda har beteckningen «opéra comique» och står nära komedierna; de återfinns nedan i listan över lättsamma verk.

Därutöver finns emellertid ännu ett antal verk av Bellman som har dramatisk form. Inget av verken befinner sig genremässigt ens i närheten av tragedin, men eftersom själva deras status som pjäser har ifrågasatts inom forskningen²⁵ skall de, och deras status, dock kort diskuteras här, då klassificeringen påverkar den avslutande diskussionen om tragedins roll i den frihetstida dramatiken överlag.

Verken förtecknas utan reservationer i Klemmings översikt över svensk dramatik, och även Peter Lind når i sin monografi om verken från 2011 fram till samma bedömning vad gäller klassificeringen.²⁶ Det rör sig om kortare texter skrivna

²³ En av få som uppmärksammat det senare av dessa två "samtal" är August Strindberg i *Kulturhistoriska studier*, som också noterat dess kvalitet och dess karaktär av drama (*Kulturhistoriska studier*, utg. Per Stam, August Strindbergs samlade verk 7, Norstedts, 2009, s. 161–162).

²⁴ Pjäsen upptas inte i Klemmings *Sveriges dramatiska litteratur*.

²⁵ För detta ifrågasättande, se forskningsöversikt i Peter Lind, "Strunt allt hvad du overar". *Carl Michael Bellman, ordensretoriken och Bacchi Orden*, Uppsala universitet, 2014, s. 132, som dock noterar att nyare forskning ofta ser dessa ordenskapitel som dramer; det gäller inte minst Lind själv, som övertygande argumenterar för hela gruppen som "ett dramatiskt verk, där de olika föreställningarna överlag har planerats att presenteras som underhållning inför salongspublik." (131).

²⁶ Lind, "Strunt allt hvad du overar", s. 131.

som parodier på ordensväsendet och brukar inom forskningen sammanfattas under beteckningen *Bacchi Orden* och betecknas som «ordenskapitel». Inget av dem trycktes under frihetstiden, men samtida vittnesmål styrker att de faktiskt framfördes i någon form de datum som framkommer i titlarna.²⁷ För frihetstidens del handlar det om följande sex verk:

- Carl Michael Bellman, *Parentation öfver Peruque-makaren Boursell som dog den 2dra Februari 1766, hållen i Riddare-Capitlet af De två förgylta svinen den 2dra Februari 1769.*
- Carl Michael Bellman, *Ceremonielle vid Parentationen i Riddare-Capitlet af De två förgylta svinen, hållen öfver brännvinsbrännaren och riddaren Lundholm den 15 October 1769.*
- Carl Michael Bellman, *Ceremonielle vid utnämning och dubbing på Barbara dag fjerde gången den 4 December 1769 uti Riddar-Capitlet af De två förgylta svinen.*
- Carl Michael Bellman, *Bacchi Tempel öpnadt för Riddar-Capitel af De två förgylta svinen femte gången Barbara dag den 4 December 1770.*
- Carl Michael Bellman, *Bacchanaliskt Härolds-Capitel hållit på Sulpitii dag den 20 April 1771 vid Baron Tilas' afresa til beskickningen i Constantinopel.*
- Carl Michael Bellman, *Bacchi Fest sjette gången firad 1771, den 4 October.*

Samtliga verk utgörs – förutom av sånginslag – av renodlat dramatiskt utformade texter bestående av samtal på alexandriner mellan ett antal namngivna personer. Allt är uppställt som i tidens övriga dramer.

Både versmåttet och den genomförd dramatiska formen gör det svårt att finna skäl för att inte klassificera dessa verk som dramer, trots att handskrifter och tryck saknar en sådan uttrycklig genrebeteckning. De inkluderas därför i den avslutande översikten och analysen. Genremässigt står de genom sin parodiska och komiska ton närmast komedierna.

*

Det återstående frihetstida materialet är i stort sett oproblematiskt både vad gäller relationer till tragedin och verkens status av dramer. De kommer därför inte att kommenteras närmare här. Det rör sig väsentligen om uttalade komedier och lustspel, i ett antal fall även om musikdramatiska verk med en entydigt komisk el-

²⁷ Johan Gabriel Oxenstierna skildrar i sin dagbok framförandet av parodin den 4 december 1769 (se *Carl Michael Bellmans skrifter. Standardupplaga utgiven av Bellmanssällskapet*, IV. *Bacchi Orden*, Stockholm, Albert Bonniers förlag, 1932, s. 11–12). För utförlig diskussion om dessa verk, se Lind, “*Strunt allt hvad du orerar*”, särskilt s. 131–137, 147–151.

ler lättsam inriktning (i flera fall med beteckningen *opéra comique*); i några fall har de beteckningen *divertissement*. Nästan alla återfinns i Klemmings förteckning. De listas dock här för fullständighetens skull:

- Carl Gyllenborg, *Svenska sprätthöken, Comedie uti 5 acter* (1737)
- Olof Dalin, *Den Afvundsiuke. Comedie I Tre Öpningar* (spelad 1738)
- Reinhold Gustaf Modée, *Fru Rangsiuk, Comoedia Af Fem Acter* (spelad 1738)
- Reinhold Gustaf Modée, *Håkan Smulgråt, Comoedia Bestående Af Fem Öpningar* (spelad 1738)
- [Anon.], *En Commædie min Läsare* (tryckt 1738)
- [Anon.], *Den otacksamme* (spelad sannolikt 1738)
- C.E.C. v. Olthoff & P. Bliberg, *Divertissement På Wår Allernådigsta Konungs och Herres, Friedrich den Förstas, Hugneliga Födelse-Dag, d. 17 April. 1738* (tryckt 1738)
- C.G. Tessin, *La Comedie Sans Intrigue* (spelad och tryckt 1739)
- [Anon.], *Vintervärk eller De giftlystne* (till censor 1739)
- Johan Palmberg, *Dår-Huset, Comædie Af Fem Acter* (spelad och tryckt 1741)
- Henrik Hammarberg, *Den Beständiga Herdinnan, Uti en Comoedia Under twenne Öpningar På Svenska Rim framstäld* (tryckt 1741)
- Carl Gyllenborg, *Fröken Liknögd i öfverste Fromsints kammare på Skiönlund* (till censor 1741)
- [Anon.], *Dumheten och illslugheten* (spelad 1743)
- Chr. Knöppel, *Gudarnas Rådslag, Om Fruentimret må fria sielft, Uti Et Skåde-Spel* (tryckt 1744)
- [Anon.], *Cornutus* (spelad 1747)
- [Anon.], *Divertissement uti Lust-Spelet Kallad Falska Astrologien* (tryckt 1747)
- Erik Wrangel, *Missförstånd I Kärleken, Uti en Commoedie* (tryckt 1748)
- Peter Lindahl, *Menlöshetens Tempel, Lust-Spel uti Sång Af En Öpning* (spelad och tryckt 1749)
- Chr. Knöppel, *Mötes-Platsen i mörkret. Lust-Spel Uti En Afhandling* (tryckt 1750)
- Lars L. Lalin, *Den Straffade Förmätenheten, Eller Arachne, Förwandlad till en Spindel. Opera Comique Uti Tre Öpningar* (spelad och tryckt 1750)
- [Anon.], *Fragment af en Comedie kallad Pedanteriet* (tryckt 1752)
- Peter Lindahl, *Arlequins Jägare-Konst, Prologue uti Sång och Musique* (spelad och tryckt 1753)
- Johan Stagnell, *Baron Sjelfklok Och Fröken Granlaga. Comédie I Tre Öpningar* (spelad och tryckt 1753)

- Johan Stagnell, *Den Lyckelige Banqueroutieren. Comédie I Tre Öppningar* (tryckt 1753)
- [Anon.], *Arlequin galanterie krämare* (1750-talets mitt)²⁸
- [Anon.], *Jesper Hjernlös, Eller Den Förwända Hushållningen, Comedie Uti En Öppning* (tryckt 1756)
- [Anon.], *Lust-Spelet Amman* (tryckt 1756)
- Carl Michael Bellman, *Marcolphus. Opéra comique uti 2ne acter* (1760-talet)
- Olof Dalin, *Möte af Flora, Målaren och en Zephir: Skåde-Spel* (spelad 1763)
- Carl Michael Bellman, *Det lyckliga Skeppsrottet. Opéra comique i fyra Acter* (skri-ven 1766)
- [Anon.], *Fröken Kammarduks Resa Til Lorensberg På en Piquenique. Divertissement uti Twenne Öppningar* (tryckt 1768)

*

Inventeringen är därmed avslutad. Fler verk kan säkerligen tillkomma efter ytterligare undersökningar, men utifrån nuvarande forskningsläge är detta så långt jag hittills nått.

Vi kommer till sist till frågan om tragediernas plats och roll i den frihetstida svenska originaldramatiken. Denna torde bli tydligare med hjälp av en förteckning över samtliga dramern i kronologisk följd med tragedierna markerade i fetstil. Förteckningen torde som nämnts också ha ett praktiskt värde som en uppdaterad version av Klemmings förteckning från 1860-talet.

Det bör noteras att jag i denna översikt valt att inte inkludera alla de verk jag tagit upp i den föregående översikten, trots att det i några fall rör sig om verk som rent formellt kan beskrivas som «frihetstida dramer». Det gäller framför allt Gustav III:s barndomspjäser, d.v.s. om verk som av flera skäl framstår som så ojämförbara med de «regelrätta» frihetstida dramerna att en inkludering av dem i denna översikt skulle ge en missvisande bild av tragedins roll i helheten – den frihetstida dramatiken – och det är just att ge en sådan bild som är syftet med den avslutande översikten. Mina skäl till exkluderingen framgår av kommentarerna till de föregående förteckningarna.

- **Olof Celsius, *Ingeborg. Tragoedia* (tryckt [sannolikt] 1737)**
- Carl Gyllenborg, *Svenska sprätthöken, Comedie uti 5 acter* (1737)
- **Erik Wrangel, *Fröken Snöhvits tragædia* (spelad 1737)**

²⁸ För datering och övriga uppgifter, se Byström, *Svenska komedien*, s. 192. Pjäsen upptas inte i Klemming, *Sveriges dramatiska litteratur*.

- **Erik Wrangel, *Torilla Eller Regner och Swanhwita* (spelad 1738)**
- C.E.C. v. Olthoff & P. Bliberg, *Divertissement På Wår Allernådigsta Konungs och Herres, Friedrich den Förstas, Hugneliga Födelse-Dag, d. 17 April. 1738* (tryckt 1738)
- **Olof Dalin, Brynilda. *Eller Den Olyckelige Kärleken, Tragædia I Tre Öppningar* (tryckt och spelad 1738)**
- **Olof Dalin, *Catos Död Sorge-Spel* (fragment; 1739?)**
- Olof Dalin, *Den Afwundsiuke. Comedie I Tre Öppningar* (spelad 1738)
- [Anon.], *En Comædie min Läsare* (tryckt 1738)
- Reinhold Gustaf Modée, *Fru Rangsiuk, Comoedia Af Fem Acter* (spelad 1738, tryckt 1741)
- Reinhold Gustaf Modée, *Håkan Smulgråt* (spelad 1738)
- [Anon.], *Den otacksamme* (spelad sannolikt 1738)
- C.G. Tessin, *La Comedie Sans Intrigue* (spelad och tryckt 1739)
- [Anon.], *Vintervärk eller De giflystne* (till censor 1739)

- **Andreas Hesselius, *Erick Den Nionde Eller Helige; Fordom Konung i Upsala; Tragoedia Af Fem Acter* (spelad och tryckt 1740)**
- **Andreas Hesselius, *Wänskap Och Trohet I Döden, Eller den Indianske Printzessan Zaletta, Tragoedia* (tryckt 1740)**
- Sven Bærg (pseud.), *Celadons och Selindes Beständiga Kärlek: Förestäld uti et Herde-Quäde* (spelad och tryckt 1740)
- **Andreas Hesselius, *Starkotter* (spelad 1741)**
- Johan Palmberg, *Dår-Huset, Comædie Af Fem Acter* (spelad och tryckt 1741)
- Henrik Hammarberg, *Den Beständiga Herdiman, Uti en Comoedia Under twenne Öppningar På Swenska Rim framstäld* (tryckt 1741)
- Carl Gyllenborg, *Fröken Liknögd i öfverste Frömsints kammare på Skiönlund* (till censor 1741)
- **Andreas Hesselius, *Saul och Jonathan* (sänd till tryck 1742)**
- [Anon.], *Dumheten och illslugheten* (spelad 1743)
- Chr. Knöppel, *Gudarnas Rådslag, Om Fruentimret må fria sielft, Uti Et Skåde-Spel* (tryckt 1744)
- [Anon.], *Cornutus* (spelad 1747)
- [Anon.], *Divertissement uti Lust-Spelet Kallad Falska Astrologien* (tryckt 1747)
- Erik Wrangel, *Missförstånd I Kärleken, Uti en Commoedie* (tryckt 1748)
- Peter Lindahl, *Menlöshetens Tempel, Lust-Spel uti Sång Af En Öppning* (spelad och tryckt 1749)
- **Eric Brander (Skjöldebrand), *Cleopatra, Eller Ödets och Kärlekens Egensinnighet. Sorgespel I Fem Öppningar* (tryckt 1749)**

- [Anon.], *Hercules På Skiljowägen. Förestäld Uti en Opera* (spelad och tryckt 1749)
- Chr. Knöppel, *Mötes-Platsen i mörkret. Lust-Spel Uti En Afhandling* (tryckt 1750)
- Lars L. Lalin, *Den Straffade Förmätenheten, Eller Arachne, Förvandlad till en Spindel. Opera Comique Uti Tre Öppningar* (spelad och tryckt 1750)
- [Anon.], *Melicerta. Herde-Spel Uti Tre Öppningar* (tryckt 1750)
- [Anon.], *Fragment af en Comedie kallad Pedanteriet* (tryckt 1752)
- Olof Dalin, *Herde-Spel i tre öppningar vid Hans Maj:ts återkomst från sin Finska resa, til Drottningholm* (tryckt och spelad 1752)
- Peter Lindahl, *Arlequins Jägare-Konst, Prologue uti Sång och Musique* (spelad och tryckt 1753)
- Johan Stagnell, *Baron Sjelfklok Och Fröken Granlaga. Comédie I Tre Öppningar* (spelad och tryckt 1753)
- Johan Stagnell, *Den Lyckelige Banqueroutieren. Comédie I Tre Öppningar* (tryckt 1753)
- [Anon.], *Arlequin galanterie krämare* (1750-talet)
- Johan Stagnell, *Tragedie-Comedie, Uti En Act, Kallad: Ris-Bastugan* (tryckt 1755)
- [Anon.] *Jesper Hjernlös, Eller Den Förwända Hushållningen, Comedie Uti En Öppning* (tryckt 1756)
- [Anon.], *Lust-Spelet Amman* (tryckt 1756)
- **Johan Göstaf Hallman, Erik och Waldemar. Sorgespel (1750-talet)**
- Olof Dalin, *Möte af Flora, Målaren och en Zephir: Skåde-Spel* (spelad 1763)
- [Anon.], *Samtal emellan Jochum Lakej och Pelle Husdräng* (tryckt 1763)
- [Anon.], *Tvenne Uplands Drängars Samtal I Upsala Distings-Marknad* (tryckt 1765)
- Carl Michael Bellman, *Det lyckliga Skeppsrottet. Opéra comique i fyra acter* (skrivet 1766)
- **Eric Brander (Skjöldebrand), Habor och Signild, Sorge-Spel I Tre Öppningar (tryckt 1767)**
- Carl Michael Bellman, *Marcolphus. Opéra comique uti 2ne acter* (1760-talet)
- Gustaf Johan Ehrensvärd, *Lindgren och Cajsä. Sorgespel. Första Öppningen* (tryckt 1768)
- [Anon.], *Fröken Kammarduks Resa Til Lorensberg På en Piquenique. Divertissement* (tryckt 1768)

- Carl Michael Bellman, *Parentation öfver Perouque-makaren Boursell som dog den 2dra Februari 1766, hållen i Riddare-Capitlet af De två förgylta svinen den 2dra Februari 1769* (1769)
- Carl Michael Bellman, *Ceremonielle vid Parentationen i Riddare-Capitlet af De två förgylta svinen, hållen öfver brännvinsbrännaren och riddaren Lundholm den 15 October 1769* (1769)
- Carl Michael Bellman, *Ceremonielle vid utnämning och dubbnig på Barbara dag fjerde gången den 4 December 1769 uti Riddar-Capitlet af De två förgylta svinen* (1769)
- Carl Michael Bellman, *Bacchi Tempel öpnadt för Riddar-Capitel af De två förgylta svinen femte gången Barbara dag den 4 December 1770* (1770)
- Carl Michael Bellman, *Bacchanaliskt Härolds-Capitel hållit på Sulpitii dag den 20 April 1771 vid Baron Tilas' afresa til beskickningen i Constantinopel.*
- Carl Michael Bellman, *Bacchi Fest sjette gången firad 1771, den 4 October* (1771)

Det är uppenbart utifrån denna översikt att tragedin, trots att den ansågs utgöra den förnämsta dramatiska genren, lockade författarna i betydligt lägre grad än andra, oftast lättsamma, genrer. Av de femtiosju verk som här klassificerats som svenska originaldramer från frihetstiden är endast tolv tragedier. De är därmed i påtaglig minoritet och utgör knappt 21 % av materialet.

Det skall förvisso noteras att det finns felkällor som kan göra detta slags procentberäkningar missvisande. Framför allt är det uppenbart att samtliga tragedier från perioden är eller har planerats som relativt långa dramer, oftast i fem akter, medan det bland övriga dramatiska verk finns ett antal som är, och uppenbart planerats vara, betydligt kortare, runt 10-15 sidor i tryckta utgåvor; det gäller t.ex. alla sex ordenskapitlen av Bellman, men också en del divertissement. Flertalet 'icke-tragedier' under frihetstiden är dock även de relativt utförliga verk, varför denna skillnad inte påverkar de statistiska proportionerna i grunden, och det är just dessa allmänna proportioner jag vill komma åt här.

Ser vi till tillkomsttiden är det först och främst tydligt att tragedierna under frihetstiden haft en tidsmässigt mycket begränsad blomstringstid. Av frihetstidens tolv tragedier tillkom nio, dvs 75 %, under de första sex åren av dramaproduktion, 1737–1742. Under de återstående trettio år som räknas till frihetstiden skrevs endast tre tragedier, och detta med stora mellanrum – 1749, mitten av 1750-talet samt 1767.

Även tragedins andel av dramaproduktionen förändras över tid. Under de nämnda första sex åren av frihetstida dramaskrivande, 1737–1742, tillkommer

nio tragedier mot tretton dramer tillhörande andra, oftast lättsamma, genrer. Under denna tidiga period utgör alltså tragedierna 41 % av den svenska dramaproduktionen. Förvisso en minoritet, men en betydande sådan. Under de följande trettio åren av frihetstiden förändras proportionerna markant: här står endast tre tragedier mot 32 pjäser tillhörande andra genrer (knapp 9 %). Det faktum att två av dessa enbart tre tragedier är författade av samma person, Eric Brander (Skjöldebrand), inskräper ytterligare vilket begränsat intresse det fanns för genren hos diktarna under denna långa tid.

Frihetstidens tragedi är sammanfattningsvis i första hand ett kortvarigt fenomen som exploderar och blomstrar under bara sex år på 1730- och 40-talen. Tragedin är inte något som kännetecknar, eller ens är framträdande, under frihetstiden överlag. Ändå finns det skäl att tala om "den frihetstida tragedin" som en helhet. De tre solitärerna under de sista trettio åren anknyter trots allt tydligt till föregångarna under den sexåriga blomstringstiden. Till form och poetik följer de samma fransklassiska grundideal som tragedierna från 1730- och 40-talen, vilka hade etablerat dessa ideal för första gången i Sverige – den tidigare svenska dramatikern följde helt andra modeller och använde andra former. Även tematiskt anknyter de tre sena tragedierna till blomstringstiden, med fornnordiska och medeltidssvenska ämnen vid sidan av ett antikt. Det står också klart att blomstringsårens tragedier under återstoden av frihetstiden utgjorde en levande skatt; inte minst Dalins *Brynilda* fortsatte att läsas under hela perioden och ansågs av många utgöra en norm. Trots att linjen av tragedier glesnade under 1740-, 50- och 60-talen bröts den aldrig. Och när de gustavianska författarna skapade en ny blomstring för svenska tragedier hörde de till en obruten tradition som gick tillbaka till 1730-talet och den första blomstringstiden. Eric Brander/Skjöldebrand länkar också samman perioderna. Han skrev sin första tragedi på 1740-talet och sin sista under gustaviansk tid på 1770-talet.